DEMERSURILE DIPLOMAȚIEI ROMÂNEȘTI PENTRU RECUPERAREA BUNURILOR DE PATRIMONIU RIDICATE DE TRUPELE SÂRBEȘTI DIN BANAT ÎN 1919

Vasile Rămneanțu

În perioada interbelică, între reprezentanții diplomatici ai României și Iugoslaviei s-au desfășurat tratative pentru restituirea unor valori culturale românești care fuseseră transferate pe teritoriul iugoslav de către trupele sârbești la sfârșitul primului război mondial.

Printre instituțiile de cultură care au avut de suferit de pe urma acestor rechiziții forțate s-a aflat și Muzeul Banatului din Timișoara. Astfel, în ziua de 26 mai 1919 s-a prezentat în fața conducerii Muzeului[1] o comisie militară sârbă de rechiziție, care a solicitat să cerceteze donațiile și depozitele de stat, toate obiectele fostului Regiment 61, *toate obiectele de muzeu care erau în legătură cu Serbia ori cu națiunea sârbă*. Deși conducerea muzeului a protestat față de aceste cereri, *neputând rezista puterii armate*, în următoarele zile comisia sârbă a început cercetările, care s-au încheiat la 18 iunie 1919 cu rechiziționare a numeroase piese de valoare[2].

Până în decembrie 1932, conform raportului întocmit de către reprezentantul României la Belgrad, Al. Gurănescu, problema bunurilor ridicate de trupele sârbești din Banat în ultima perioadă a războiului nu a constituit decât incidental obiectul vreunei negocieri între cele două guverne, în cazul unor despăgubiri izolate, deși Ministerul Afacerilor Străine al României deținea toată documentația privitoare la problema în cauză[3].

În cadrul tratativelor de la Belgrad dintre miniștrii de externe ai celor două țări, N. Titulescu și B. Jevtić, din decembrie 1932, s-a hotărât ca obiectele mobile ridicate de către trupele sârbești în timpul evacuării de către acestea a Banatului să fie restituite proprietarilor lor legitimi, în cazul în care acestea puteau fi identificate[4].

În urma acestei hotărâri, autoritățile românești l-au delegat pe directorul Muzeului Banatului din Timișoara, Ioachim Miloia, să se deplaseze la Belgrad pentru a identifica bunurile muzeului ridicate de

https://biblioteca-digitala.ro

trupele sârbeşti şi transferate pe teritoriul iugoslav[5].

Ioachim Miloia a sosit la Belgrad în ziua de 7 martie 1933, purtând într-o primă etapă convorbiri cu preşedintele comisiei ce fusese constituită în vederea identificării bunurilor româneşti rechiziţionate de către armata sârbă. În cadrul acestor discuţii, partea sârbă a acceptat, după *insistenţele* oficialilor români, ca procesul verbal întocmit la 18 iunie 1919 şi care *conţine felul cum s-a consumat rechiziţia obiectelor muzeului nostru* să fie luat ca bază a discuţiilor ulterioare dintre cele două părţi. A urmat apoi întrevederea cu delegatul Ministerului Instrucţiei Publice şi Artelor din Iugoslavia, Veljko Petrović. S-a discutat cu acest prilej despre organizarea fostei Societăţi de Istorie şi Arheologie, situaţia ei juridică faţă de stat, judeţ, oraş, despre persoanele care efectuaseră rechiziţia din partea armatei sârbe şi care fuseseră declarate de către comisia sârbă ca fiind fictive. În faţa acestei poziţii, Ioachim Miloia a prezentat adresele din acel moment ale persoanelor respective, *pe care mi le-am putut procura în decursul cercetărilor din anii din urmă.* În faţa acestor evidenţe, Petrović a acceptat întru totul valabilitatea procesului verbal din 18 iunie 1919. S-a hotărât ca I. Miloia să întreprindă cercetări în vederea descoperirii colecţiilor revendicate de muzeul bănăţean din Timişoara. În acest sens a vizitat şi cercetat la Belgrad Muzeul Naţional, unde a văzut şi cataloagele de achiziţie, Muzeul etnografic, Muzeul modern, Muzeul municipal, câţiva anticari de seamă; la Novi Sad a vizitat colecţia de tablouri a Societăţii "Matica Srpska", o colecţie particulară, întâlnindu-se şi cu Petar Krstonosik, care deţinuse rolul de expert cu prilejul rechiziţiei din 1919.

În urma acestor investigaţii ale directorului Muzeului timişorean, cele două părţi au ajuns la concluzia că *tablourile şi obiectele duse din Muzeul nostru nu există în nici una din colecţiile amintite, în consecinţă a trebuit să ne formăm cu toţii convingerea că deşi rechiziţia s-a făcut la ordin superior, deci în mod oficial, totuşi odată ridicate aceste obiecte au fost probabil împărţite în mod foarte 'particular' între cei ce au ordonat şi executat rechiziţia. Ar rămâne în orice caz de văzut şi muzeele din Zagreb şi Ljubljana, dar este puţin probabil ca obiectele noastre să se găsească şi acolo.* Partea sârbă şi-a luat cu acest prilej angajamentul de a cerceta persoanele care luaseră parte la rechiziţie şi de informa partea română despre rezultatele acestei acţiuni[6].

Dar lucrurile au rămas în acest stadiu, obiectele rechiziţionate în 1919 nerevenind vreodată în posesia Muzeului Banatului din Timişoara.

Tot cu ocazia evacuării Banatului de către trupele sârbeşti a fost transportată în Iugoslavia întreaga arhivă a Inspectoratului cadastral din Timişoara, precum şi întreaga arhivă a Inspectoratului minier din Oraviţa. Astfel, la 1 iulie 1919 la căpitănatul minier Oraviţa s-a prezentat o echipă de rechiziţii sârbă, compusă din inginerul Kolaković, reprezentantul ministerului de resort de la Belgrad, locotenenţii Radivoj Milovanović şi Aleksandar Novaković, însoţiţi de 7 jandarmi sârbi, care au preluat şi transportat pe

https://biblioteca-digitala.ro

teritoriul iugoslav întreaga arhivă a căpitănatului minier, împreună cu mobilierul existent. Arhiva conţinea registrele de explorare, cărţile miniere de concesiuni, cărţile funduare miniere, foile cadastrale, hărţi miniere etc.

În acelaşi timp la Cluj se găsea arhiva privind cele trei districte din Banat care au intrat în componenţa Regatului Sârbo-Croato-Sloven precum şi lucrările de triangulaţie pentru Croaţia, Slovenia, Banat şi Bačka.

În iulie 1920 partea sârbă s-a pronunţat pentru efectuare schimbului de arhive, hotărându-se constituirea unei comisii mixte pentru trierea şi transmiterea reciprocă a documentelor. România a mai solicitat pe lângă restituirea arhivei şi restituirea mobilierului şi a instrumentelor tehnice aparţinând cadastrului comitatului Timiş, care fuseseră ridicate de armata sârbă[7].

După o serie de amânări ale părţii sârbe, la 27 aprilie 1923 Ministerul Afacerilor Străine de la Belgrad a comunicat că guvernul Regatului Sârbo-Croato-Sloven a ratificat convenţia încheiată la Roma asupra arhivelor şi că aşteaptă ca acest document să fie ratificat şi de guvernul român pentru a se putea proceda la schimbul de arhive conform prevederilor acestei convenţii internaţionale. În cazul în care executivul de la Bucureşti nu intenţiona să ratifice această convenţie, guvernul Regatului Sârbo-Croato-Sloven propunea încheierea unui aranjament special între cele două state, pe baza căruia urma să se facă schimbul. România a răspuns la 16 mai 1923, propunând încheierea unui aranjament special în baza convenţiei de la Roma iar la 14 iulie, pentru a evita noi tergiversări, s-a comunicat părţii sârbe că guvernul român a hotărât să ratifice fără întârziere şi fără intervenţia parlamentului convenţia de la Roma referitoare la restituirea arhivelor. Cu toate acestea, la 31 ianuarie 1924 Ministerul Afacerilor Străine de la Belgrad acuza România că a respins cererile sale de restituire a arhivelor care interesau statul iugoslav[8]. În faţa acestor acuzaţii, reprezentantul României în capitala Regatului Sârbo-Croato-Sloven a reafirmat dorinţa României de a efectua schimbul de arhive între cele două state. La rândul său, guvernul de la Belgrad a propus la 7 februarie 1924 o procedură de urmat în vederea efectuării acestui schimb: constituirea unei delegaţii din partea fiecărui stat, alcătuită din câte un delegat al ministerelor de Justiţie, Finanţe, Interne, Instrucţie publică, Culte şi Război; guvernul român urma apoi să fixeze data întâlnirii dintre cele două delegaţii. În cazul în care un document ar fi interesat ambele ţări, originalul urma să fie păstrat de statul unde se afla, celălalt având dreptul de a realiza, pe cheltuiala lui, copii legalizate. Partea sârbă a mai revendicat originalul sau copiile materialului cartografic luat de români din Budapesta privind noile teritorii atribuite Regatului Sârbo-Croato-Sloven. La rândul său, Ministerul de Interne iugoslav a cerut ca schimbul de arhive să nu se producă până când partea română nu restituie valorile şi bijuteriile aparţinând fundaţiilor departamentale şi instituţiei districtuale a săracilor din Veliki Bečkerek [azi Zrenjanin], care s-ar fi găsit, conform informaţiilor deţinute de respectivul minister, la Timişoara, fiind

https://biblioteca-digitala.ro

aduse în 1919 de autorităţile române din Budapesta, precum şi a valorilor şi bijuteriilor aflate în teritoriile atribuite României şi care aparţineau instituţiilor şi supuşilor Regatului Sârbo-Croato-Sloven[9].

Referindu-se la valorile revendicate de sârbi, care s-ar fi aflat la Timişoara, partea română a precizat că nu a găsit astfel de valori. În rest, guvernul român a acceptat propunerile celui iugoslav, cu un singur amendament, privind *actele, documentele, etc. care interesau ambele state,* ale căror *originale rămân pe teritoriul unde se găseau în momentul armistiţiului din 1918, celălalt stat având dreptul de a deţine o copie legalizată.* România solicita în acelaşi timp ca întâlnirea celor două delegaţii să aibă loc cât mai repede, propunând ca loc de desfăşurare Timişoara[10].

Cu ocazia sesiunii Micii Înţelegeri de la Bucureşti din 9 – 11 mai 1925, ministrul de externe român I.G. Duca a remis omologului său sârb Ninčić un memoriu privind efectuarea schimbului de arhive. Diplomatul sârb a promis rezolvarea cât mai grabnică a acestei probleme într-un spirit amical[11].

În privinţa arhivei minelor din Oraviţa, la 8 decembrie 1933, directorul minelor, într-un referat întocmit către Ministerul Afacerilor Străine al României sublinia faptul că aceste documente *sunt de o deosebită importanţă pentru administrarea domeniului minier trecut în proprietatea statului prin art. 19 din Constituţia României.* Ele erau foarte importante şi pentru particulari, dat fiind că *în aceste registre sunt trecute toate drepturile miniere dobândite sub vechiul regim minier.* Se mai preciza că direcţia minelor efectuase o serie de demersuri pentru recuperarea acestor arhive, atât pe cale diplomatică cât şi *direct*, dar nu obţinuse nici un rezultat. Existau informaţii potrivit cărora cărţile funduare miniere referitoare la donaţiile miniere de pe teritoriul judeţului Caraş se aflau la tribunalul din Biserica Albă (Bela Crkva), solicitându-se intervenţia Ministerului Afacerilor Străine pentru rezolvarea acestor probleme[12].

La 18 mai 1935 Ministerul Afacerilor Străine informa forurile competente miniere că Legaţia română din Belgrad comunicase că registre şi cărţile cadastrale miniere ale circumscripţiei Oraviţa nu au putut fi găsite. Legaţia arăta că ele ar putea fi regăsite printre arhivele administrative care urmau să fie schimbate între cele două state conform prevederilor Convenţiei asupra arhivelor din 1933[13]. Totuşi, la 14 decembrie 1937, Ministerul de Externe al României, într-o adresă către Direcţia minelor, informa că la Biserica Albă (Bela Crkva) fuseseră depozitate doar registrele funciare ale minelor, registre ce fuseseră predate părţii române în 1936[14].

În toamna lui 1934, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a aprobat acordul privind schimbul documentelor geodezice şi cadastrale intervenit între cele două state. S-au predat astfel Iugoslaviei toate lucrările privind calculele geodezice ale Croaţiei, Sloveniei şi Banatului iugoslav iar din partea Belgradului au fost primite hărţile şi lucrările cadastrale ale judeţelor Caraş, Severin, Timiş şi Arad[15].

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă demersurile diplomatice româneşti din perioada interbelică au dus la recuperarea importantelor valori arhivistice ridicate de armata sârbă în 1919, nu acelaşi lucru se poate afirma în privinţa bunurilor din patrimoniul Muzeului Banatului din Timişoara care au cunoscut aceaşi soartă, lista acestor obiecte devenind între timp ea însăşi o piesă de muzeu.

NOTE

[1] Pentru statutul Muzeului Banatului din Timişoara până în 1918, vezi Florin Medeleţ, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică, I,* Timişoara, Ed. Mirton, 1997.

[2] Arhiva istorică a Muzeului Banatului, Dosar *Chestiunea obiectelor duse de sârbi în 1919 din Muzeul nostru*, Procesul verbal din 18 iunie 1919. A se vedea şi lista.

[3] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Mica Înţelegere*, vol. 9, f. 239.

[4] *Ibidem*, f. 295.

[5] Arhiva istorică a Muzeului Banatului, Dosar *Chestiunea obiectelor duse de sârbi în 1919 din Muzeul nostru*, adresa din 6 martie 1933.

[6] *Ibidem*, Procesul verbal din 15 martie 1933, adresat de Ioachim Miloia primarului Timişoarei.

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, *Iugoslavia,* vol. 49, f. 108-109. Cu privire la arhiva minieră Oraviţa, vezi, Arhivele gen., Fond *Ministerul Industriei şi Comerţului, Direcţia generală*, d. 132/1933, f. 4.

[8] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, *Iugoslavia,* vol. 49, f. 110.

[9] *Ibidem*, f. 111.

[10] *Ibidem*, f. 112.

[11] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Mica Înţelegere*, vol. 6, f. 197.

[12] Arhivele naţionale, Fond *Ministerul Industriei şi Comerţului, Direcţia generală*, d. 132/ 1933, f. 1, 4.

[13] *Ibidem*, f. 9.

[14] *Ibidem*, f. 24.

[15] *Voinţa Banatului*, 7 octombrie 1934, p. 3.

THE ACTIONS OF THE ROMANIAN DIPLOMACY FOR THE REGAIN OF THE CULTURAL PATRIMONY REQUISITIONED BY THE SERBIAN ARMY FROM BANAT IN 1919

Summary

During the Serbian military occupation in Banat, several items belonging to the national cultural heritage have been requisitioned and transferred to Serbia. The objects belonged to cultural institutions (the Museum of Banat, State Archives etc.). Between the two World Wars, negotiations between the diplomatic representatives of Romania and Yugoslavia took place, dealing with the topic of restitution of these Romanian cultural values. The negotiations led to the regain of the archive values, but not of those took from the Museum of Banat in Timisoara. The latter could not be identified and recover not even today.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXĂ

C o p i e . Lista acelor obiecte de Muzeu care au fost alese şi duse în zilele ultime ale lunei Mai şi începutul lunei Iunie 1919, din Muzeul istorico-archeologic al Ungariei de sud, de către Locotenentul sârb reg. Ivanovits Vlastimir de sub comanda Comisiei de rechiziţie a Locotenent-Colonelului sârb reg. Stefanovits Alexa.

I. Tablouri.

1) Tiziano: Venus şi Adonis (din pinacoteca Eszterhâzy) pict. în ulei....1 buc. — 25.000.000 L.
2) Teniers David: s XVII. Antoniu eremitul (din pinacoteca Pyrker).....1 " — 2.000.000 L.
3) Alessandro Varotari Padovanino: Artemisia (din pinacoteca Pyrker)...1 " — 1.500.000 L.
4) Padovanito: Familia sfântă (din Muzeul naţional maghiar).....1 " — 1.500.000 L.
5) Guido Reni: (copie după el) Copil dormind (din pinacot. Eszterhazy)...1 " — 100.000 L.
6) Artist necunoscut: Copil cu câine (din pinacoteca Pyrker).....1 " — 500.000 L.
7) Agghazy Gyula: Drum, pict. în uleiu.....1 " — 50.000 L.
8) Carlo Dolci: Cristos binecuvânteazâ pâinea (din pinacoteca Pyrker)...1 " — 2.000.000 L.
9) Velazquez (copie dupa el): Infanta M. Terezia.....1 " — 100.000 L.
10) Contesa Nemes Eliza: Femeie bătrână orig.....1 " — 50.000 L.
11) Ferenczy Iosif: Visul honvedului bătr. orig.....1 " — 50.000 L.
12) Kezdi Kovacs Laszlo: Intre mesteacăni, orig.....1 " — 25.000 L.
13) Kardos Iuliu: Cap studiu (evreu bătr.) orig.....1 " — 25.000 L.
14) Badiţz Otto: Cap de femeie, orig.....1 " — 25.000 L.

32 925.000 L.

II. Copii galvano-plastice.

15) Tezaurul de aurdescoperit la Sannicolaul-Mare aşa numitul Tezaur al lui Atila...23 " — 20.000 L.
16) Cupe, cane, ceşti etc. copii galvano-plastice şi farfurii de cositor din sec. XVIII.....38 " — 20.000 L.

40.000 L.

III. Obiecte etonografice.

17) Un cojoc sârb.....1 " — 1.000 L.
18) Un biciu, o ploscă, 2 catrinţe cu vergi albe şi negre.....4 " — 1.000 L.
19) O fâşie, o catrinţă neagră, un colar (catifea violetă).....3 " — 1.000 L.
20) Un chipiu, 3 bluze fem., 1 pereche ismene, 1 cămaşă femeiască, 1 prosop.....6 " — 2.000 L.
21) O cămaşă fem. 2 buc. marame de logodnă, o cămaşă lungă fem., o cămaşă de băiat.....5 " — 2.000 L.
22) O cămaşă femeiască decorată, o altă cămaşă femeiască, o mâneca, o cămaşă de băiat.....4 " — 1.500 L.
23) O bucată de prosop de Kikinda, 2 buc. cămăşi nouă femeieşti, un decor de umăr femeesc.....4 " — 1.000 L.
24) Un prosop, o broderie, o kanică fem. o floare de mireasă.....4 " — 500 L.
25) O broderie, un decor de masă, o geantă de piele, o perdea, o acoperitoare de pat, o legăt. de stomah 6 " — 2.000 L.

https://biblioteca-digitala.ro

500 L.
26)Un decor de cap,un biciu mic,un cuţit de tăiat via.....3 buc.
2.000 L.
27)10 buc.ouă sârbeşti de paşti,3 buc.chipiuri colorate de pe ouă.13 "
2.000 L.
28)Un clopoţel de fier,2 sfeşnice şi 1 calimară din bronz 1 jurnal.5 "
10.000 L.
29)Un dulap mare de sticlă pentru obiectele etnografice.....1 "

dela 1 la 29 Total:134 "

27.000 L.

I.Tablouri,gravuri,hârtii.

50.000 L.
1.) Ioanovits Paul:Emigrarea unei familii albaneze din patria sa, pict.în uleiu,orig.....1 "
100.000 L.
2.) Daniel Const.:Două portrete mici,pict.în uleiu,orig.....2 "
2.000 L.
3.) Daniel Const.:Iconostasul din biserica episcopală sârbă din Timişoara,forogr.colorată.....1 "
20.000 L.
4.) Alexandrovits Lyubomir:Portret femeesc,pict.în uleiu orig.....1 "
50.000 L.
5.)Asediul Belgradului în 1521,xilograf.veche.....1 "
50.000 L.
6.) Vedere din Zimony spre Belgrad (xinogravură din sec.XVIII).....1 "
20.000 L.
7.) Hartă mare a Serbiei şi Bosniei din sec.XVIII.....1 "

292.000 L.

II.Alte obiecte.

5.000 L.
8.) O legătură de cap sârb decorată veche.....1 "
110.000 L.
9.)Bijuterii vechi sârbe de arg.din Muntenegru.....22 "
3.000 L.
10.) O buc.sigil de breaslă din Timişoara din sec.XVIII.....1 "
5.000 L.
11.) Sigiliul magistratului sârb din Timişoara din sec.XVIII.....1 "
1.000 L.
12.) O bacnotă sârbă de 10 florini din 1849.....1 "
20.000 L.
13.)Scrisoarea unui paşe turcesc dela Belgrad din 1787 orig.....1 "
20.000 L.
14) O altă diplomă turcească din sec.XVIII,orig.....1 "
6.000 L.
15) 6 buc.medalii comemorative de argint din 1787(asediul Belgradului).....6 "
4.000 L.
16) 4 buc.medalii comemorative de cositor din sec.XVIII.....4 "
5.000 L.
17) Tabla de tras la tir din Timişoara a principelui Karageorgevici Alexandru.....1 "
5.000 L.
18) Tabla de tras la tir a baronului Nicolits.....1 "
3.000
19)O buc.mare de bombă de fier din sec.XVIII şi 3 buc.ghiulele mari de tun.....4 "

dela 1 la 19 Total52 buc.

186.000 L.
1) Şase dulapuri cu sticlă.....6 "
300.000 L.
4.000 L.
2) Cadrul aurit al portr.lui Francisc Iosif I-ul.....1 "
20.000 L.
3) Opt buc.săbii vechi şi o puşcă veche.....9 "
300.000 L.
4) Portretele foştilor comandanţi al reg.61 inf.,tablourile proprietarilor regimentului,alte tablouri şi gravuri referitoare la istoria regimentului.....106 "
2.000 L.
5) Un bucium din corn.....1 "

https://biblioteca-digitala.ro

2.000 Lei

6) Două trompete italiene de arme.....2 buc.

10.000 Lei

7) O aruncătoare de bombe 8 măşti contra gazului,4 raniţe,o parte constitutivă din o mitralieră.....14 "

16.000 Lei

8) Un telefon de campanie,un proiector,o şea de lemn şi una de piele,o tabă de aramă,2 bastoane..... 7 "

5.000 Lei

9) O lampă de proiectat,o cască polonă,24 bande de umăr (ruseşti şi italiene).....26 "

2.000 Lei

10) Distinctiuni italiene(bande la umăr).....12 "

2.000 Lei

11) Decoraţiuni italiene ofiţereşti şi subofiţereşti cu steaua de Savoya.....26 "

1.000 Lei

12) Două cruci de fier.....2 "

4.000 Lei

13)Un caet de campanie italian,2 cărţi milit..... 3 "

2.000 Lei

14) O carte cu ordine de campanie italiene..... 1 "

1.000 Lei

15) O stativă de lemn pentru statuie..... 1 "

10000 Lei

16) Părţi constitutive de mitralieră şi arme mai nouă..... ? "

dela 1 la 16 Total 217 buc.

431.000 Lei

Total general 33.901.000 Lei

Timişoara la,18 Iunie 1919.

Kapdebo Grigore m.p.preşedintele Societăţii,Ferenczy Alexandru m.p.directorul Societăţii,Dr.Berkeszi Stefan m.p. secretar gen.al Societăţii.

Copie în traducere,conform originalului în limba maghiară păstrat în arhiva Muzeului Bănăţean din Timişoara.Directorul muzeului Bănăţean: I.Miloia m.p.L.S.

Pentru conformitate:

https://biblioteca-digitala.ro